

Pragmatinio pasaulio problema

TRYS ANTROPOLOGIJOS LYGMENYS

KANTO FILOSOFIJOJE

„Filosofinė antropologija“ šiandien reiškiasi dviem pavidalais. Pirma, kaip viena iš šiuolaikinės filosofijos kryptių. Antra, kaip filosofijos sistemos sudedamoji dalis šalia kitų tradicinių disciplinų – ontologijos, gnoseologijos, logikos, etikos, estetikos. Kita vertus, filosofinė antropologija šioje filosofinės žinijos visumoje turi išskirtinę vietą, nes apibrėžia galutinius filosofijos tikslus ir pamatines prielaidas. Šiandien filosofijos prasmė gali būti apibrėžiama tiktai apmąstant filosofijos santykį su žmogaus būtimi. Klausimai apie patirtyje duotų buvinių reikšmę suponuoja klausimą apie pamatinę žmogaus vietą visuminėje būties sąrangoje.

Šią poziciją nuosekliai išplėtojo tokie mąstytojai kaip Martinas Heideggeris ir Martinas Buberis, nors jie ir skirtingai suprato filosofinės antropologijos ir žmogų tyrinėjančių mokslų santykį. Heideggeris atmeta mokslinę antropologiją kaip neatkleidžiančią žmogaus esmės, o Buberis teigia, kad žmogaus pažinimas negali užsidaryti metafizinių klausimų rate. Žmogus turi būti pažintas atsižvelgus į kultūrinę, socialinę ir psichologinę konkretaus individo būties raišką. Šiame kontekste įdomu panagrinėti kantiškąją antropologijos sampratą.

ANTROPOLOGINIS POSŪKIS
KANTO FILOSOFIJOJE

Nepaisant žmogaus problemos aktualumo, filosofijos istorijoje aiškiai išreikštą antropologinį pobūdį filosofija igauna Kanto filosofijoje. Kantas skiria dvi filosofijos reikšmes: pirma – tai mokyklinė filosofija, kuriai reikalingas pakankamas racionalių žinių kiekis ir mokėjimas jas sujungti į visumą; antra – tai filosofija kosmine prasme (*in sensu cosmico*), kuri gali būti pavadinta mokslu apie aukščiausią mūsų proto panaudojimo tikslą. Taigi bet koks žinojimas, pasak Kanto, turi būti siejamas su žmogaus proto tikslu.

Filosofijos kosmine prasme sferai priklauso tokie klausimai: 1. Ką aš galiu žinoti? 2. Ką aš galiu daryti? 3. Ko aš galiu tikėtis? 4. Kas yra žmogus? Į pirmą klausimą atsako metafizika, į antrą – moralė, į trečią – religija, į ketvirtą – antropologija. Ketvirtasis klausimas apima pirmuosius tris, nes į juos galima atsakyti tik išsiaiškinus paties žmogaus racionalumo prasmę. Būtent pirmųjų trijų klausimų redukavimas į ketvirtąjį klausimą „Kas yra žmogus?“ leidžia kalbėti apie antropologinį posūkį Kanto filosofijoje. Tiesa, „Grynojo proto kritikoje“ Kantas suformulavo tik tris klausimus, o ketvirtąjį

Immanuel Kant

pridėjo vėliau, savo logikos paskaitose. Tačiau tai nekeičia reikalo esmės. Kanto filosofija atsiduria antropologinių svarstymų centre.

Kyla klausimas, kurį užduoda daugelis tyrinėtojų, ar Kantas sukūrė tokią visa apimančią filosofinę antropologiją, kuri atitiktų jo paties suformuluotus kriterijus. Knygoje „Antropologija pragmatiniu požiūriu“ (1798) Kantas pateikia empirinę antropologiją, kurioje mažai kas bendra su minėtais pamatiniais filosofijos klausimais. Heideggeris knygoje „Kantas ir metafizikos problema“ pažymi, jog Kanto antropologija yra empirinio pobūdžio, todėl ji negalinti pakeisti transcendentalinės antropologijos, kuri vienintelė gali atsakyti į klausimą apie žmogaus esmę ir taip pagrįsti metafiziką (1, p.28). Šiame kontekste nereiktų užmiršti, kad paties Heideggerio fundamentalioji ontologija yra bandymas performuluoti filosofinės antropologijos problematiką ontologiniais terminais, kartu paneigiant filosofinės antropologijos kaip regioninės antropologijos statusą (čia turimas omenyje Scheleris ir kiti jo pasekėjai, kurie žmogų tyrinėjo kaip ypatingą būties regioną, siekdami atskleisti jo esmę). Keturis Kanto iškeltus klausimus Heideggeris interpretuoja kaip nuorodą į žmogaus baigtinumą, kuri esą leidžia kantiškąją filosofiją suvokti ne epistemologijos, bet ontologijos šviesoje.

Martinas Buberis pabrėžia, jog Kantas pirmasis kritiškai apmąsto antropologinę problematiką. Kantas žmogaus problema svarsto ne metafizinėje, bet epistemologinėje plotmėje ir dėmesį sutelkia ne į žmogaus būtį, bet į jo santykį su pasauliu. Keliami tokie pamatiniai klausimai: Kas yra žmogaus pažįstamas pasaulis? Kaip apskritai žmogus gali pažinti pasaulį ir jo konkrečią tikrovę? Koks žmogaus santykis su šiuo ar kaip kitaip pažįstamu pasauliu? Kas yra pasaulis žmogui ir kas yra žmogus pasauliui? Taigi Buberis antropologinę

problematiką atranda jau „Grynojo proto kritikoje“. Tai esąs atsakas Pascaliui, kuris savo filosofijoje išreiškė žmogišką baimę ir pasimetimą pasaulio begalybės akivaizdoje. Kanto atsakymas pasaulio paslaptį (erdvės ir laiko problemą) susiejo su žmogiškuoju subjektyvumu ir proto tikslais. Buberis atmeta heidegerišką Kanto filosofijos interpretaciją, kurioje keturi pagrindiniai klausimai susiejami su žmogaus baigtinumumu. Klausimas apie žmogų turis apimti tiek baigtinumą, tiek ir begalybę, nes „žmoguje veikia ir baigtinumas, ir begalybė“. Kita vertus, Buberis kaip ir Heideggeris pripažįsta, jog Kanto antropologija neatsako į jo paties iškeltą klausimą „Kas yra žmogus?“, nes jo pateiktas antropologijos kursas yra artimesnis nekritiškoms XVII–XVIII a. teorijoms ir visai nepanašėja į tą idealiąją antropologiją, kurios jis pats siekė (4, p.78, 90, 92).

Ludwigas Landgrebe sugrįžta prie klausimo, ar antropologija yra empirinis mokslas. Atsakydamas iš Husserlio transcendentalinės fenomenologijos perspektyvos, jis pabrėžia praktinius transcendentalaus subjekto relizavimosi aspektus. Kantiškoji perskyra tarp fiziologinės ir pragmatinės antropologijos, pasak Landgrebe's, atitinka šiandieninį skirstymą į gamtamokslinę ir filosofinę antropologiją. Pragmatinė antropologija padedanti pažinti pasaulį, ir toks pažinimas būtinas žmogui kaip „pasaulio piliečiui“. Taigi pragmatinės antropologijos tikslą Landgrebe formuluoja taip: „Šios antropologijos tikslas – orientuoti žmogų kaip laisvai pasaulyje veikiančią būtybę, vadinasi, žmogui kaip pasaulio piliečiui ji padeda ieškoti prideramos laikysenos“ (3, p.66). Tokiu būdu Landgrebe pragmatinę antropologiją susieja su senosiomis „praktinėmis“ disciplinomis, kuriose žmogumi domėtasi kaip etine bei visuomeniškai politine būtybe.

Kita vertus, Landgrebe pabrėžia, jog Kanto antropologijoje akivaizdi žmogaus problemos ir svarbiausių metafizinių klausimų sąsaja:

Antropologija yra „pragmatinio“ pobūdžio, kadangi kyla iš klausimo apie aukščiausią žmogaus interesą. Remdamasis tuo, lemiamas žmogaus problemos dimensijas tradicija visada priskiria praktinėms disciplinoms. Tuo pačiu atkreipiamas dėmesys ir į priežastį, dėl kurios žmogaus problema niekada negali savęs pilnai izoliuoti, bet iš šios izoliacijos ištrūksta ir artikuliuoja save trimis metafizikos klausimais. Tam tikrame, iš pradžių ir ilgą laiką išvis neišreikštame, neartikuliuotame ir į sąvokas neįvilktame supratime, kuri žmogus visada apie save turi, kiek jis apskritai yra savame pasaulyje veikianti ir tikslus sau kelianti būtybė, šiame supratime visada jau implikuotas tam tikras ir iš pradžių tiek pat mažai išreikštas supratimas apie pasaulį ir priežastį, dėl kurios pasaulis yra toks, kokį žmogus jį patiria. (3, p.67)

Landgrebe kaip ir Buberis antropologiją sieja su pasaulio pažinimu, kuris suprantamas gyvenant jame ir keliant galutinius tikslus. Taip patvirtinamas pamatinis antropologijos vaidmuo filosofijos sąraangoje. Tačiau Landgrebe daugiau vietos skiria Kanto filosofinės antropologijos sampratai, o ne konkrečiai pragmatinei antropologijai, kaip ji buvo realizuota paskaitose. Klausimas, kuris liko neatsakytas, būtų toks: ką reiškia Kanto antropologijos pragmatiškumas?

KAŲ REIŠKIA KANTO ANTROPOLOGIJOS PRAGMATIŠKUMAS?

Didžiausia problema susijusi su Kanto antropologija – tai neapibrėžtas jos statusas filosofinės žinijos visumoje. Kantas, formuluodamas keturis klausimus, regis, nurodo, jog antropologijai skirtas ypatingas, pamatinis vaidmuo filosofijos sistemoje. Tačiau jo paties antropologija negali pretenduoti į šį vaidmenį dėl savo empirinio pobūdžio. Jei pritaršime nuo-

monėi, jog Kanto numanoma filosofinė antropologija nebuvo realizuota, tai tada kyla klausimas: koks yra pragmatinės antropologijos vaidmuo?

Pirmausia Kantas apibrėžia fiziologinės ir pragmatinės antropologijos skirtumą. Fiziologinė, arba, kitaip tariant, biologinė antropologija, tyrinėjanti tai, ką iš žmogaus padarė gamta, o pragmatinė antropologija – ką žmogus kaip laisvai veikiantis asmuo gali ir privalo su saviimi padaryti pats. Pirmoji antropologija tyrinėja žmogų jo gamtinės prigimties perspektyvoje, o antroji žmogų – kaip laisvą ir pareigingą būtybę. Taigi žmogus pragmatiniu požiūriu turi būti tyrinėjamas ne kaip gamtinė būtybė, bet kaip pats save padarantis. Save padaryti reiškia save pažinti ir pakeisti. Žmogiškąją savikūrą Kantas aptaria ne tik santykiyje su saviimi, bet ir santykiyje su kitais. „Pasaulio pilietis“ kaip specifinis pragmatinės antropologijos objektas visada nagrinėjamas sąryšyje su kitais. Žmogišką realybę konstituuoja visuomeniniai sąryšiai, t.y. kaip aš kuriu kitus, o kiti – mane.

Gyvenimo pažinimas yra ne teorinis žinojimas, bet „mokėjimas gyventi“. Gyvenimiška išmintis – tai mokėjimas pritaikyti savo protą konkrečioje situacijoje. Išmintis nėra pasyvus gautų nurodymų įgyvendinimas. Ji susijusi su atsakingu veikimu, bet svarbiausia – su asmeniniu „sielos judesiu“. Pasak Kanto, išminties kitam asmeniui įteigti negalima. Kiekvienas ją gali išgauti savo pastangomis iš savo paties gyvenimo. Kantas suformuluoja tokias gyvenimiškos išminties siekimo taisykles: „1) mąstyti pačiam; 2) mąstyti save (bendraujant su žmonėmis) kito vietoje; 3) visada mąstyti dermėje su saviimi pačiu“ (6, p.131, 250, 293).

J.Perovas, komentuodamas šias taisykles, pažymi ypatingą Kito vaidmenį. Jei kategoriniame imperatyve kiti pripažįstami esantys identiškai man kaip moralinei būtybei, o teisėje identiškai man kaip tokie

patys teisės subjektai, tai antropologijoje išryškėja, jog kiti yra kitokie, esmiškai besiskiriantys nuo manęs (7, p.123). Būtent į šį skirtumą nurodo kvietimas mąstyti kito vietoje, kas reiškia, jog kviečiama pamatyti pasaulį kito akimis, iš kitos perspektyvos. Kito kitoniškumas čia išryškintas neatsitiktinai, nes pragmatinė antropologija plėtojama kitame lygmenyje nei gryojo proto teorija. Gryojo proto atžvilgiu visi subjektai yra vienodi. Kitaip sakant, kiekvienam subjektui būdingas tas pats *ego cogito*. Šiame lygmenyje visiškai nesvarbu, kad subjektai priklauso skirtingoms kultūroms. Jų kitoniškumas neimamas domén, jis tiesiog laikomas antraeilium ir neesminiu. Kitaip yra pragmatinėje antropologijoje, kai reikia ne tik mąstyti pačiam, bet ir suprasti, kaip mąsto kitas. Čia turime atsižvelgti į visus kito skirtumus ir pripažinti kito kitoniškumą.

Galima būtų teigti, kad antropologijos pragmatiškumas yra artimas etikai arba praktinei antropologijai, apie kurią Kantas užsimena „Papročių metafizikos pagrinduose“: „Vadinasi, fizika turės savo empirinę ir racionaliąją dalį; taip pat ir etika, nors čia empirinę dalį atskirai galima vadinti *praktine antropologija*, o racionaliąją – tiesiog *morale*“ (6, p.8). Tačiau tai neleidžia tvirtinti, jog pragmatinė antropologija tapati filosofinei antropologijai. Pragmatinė antropologija yra persipynusi su etika, bet jos nėra tapačios. Pragmatinėje antropologijoje žmogus traktuojamas ne tik kaip tikslas savyje, bet ir kaip priemonė. Negalima užmiršti šio instrumentinio pragmatinės antropologijos pobūdžio.

Antropologijos pragmatiškumas susijęs su žmogaus pažinimo pritaikymu, nes joje „žmogus tyrinėjamas atsižvelgus į tai, ką iš jo galima padaryti“. Todėl Kanto antropologijoje nemažai nurodymų, kaip žmogus turėtų veikti, kad taip paveiktų kitus žmones ir save patį. Nurodoma,

kaip žmogus turėtų elgtis prie stalo, kaip bendrauti šeimoje, kaip suprasti kitų žmonių elgesį. Žmogaus padarymas, nukreipimas tam tikrų tikslų link būtinas tiek kito, tiek ir savęs atžvilgiu. Todėl kartais Kanto patarimai primena sielos disciplinavimą: „Susitelkti mintimis (*colectio animi*), norint pasiruošti kiekvienam naujam darbui, reiškia atstatyti dvasinių jėgų pusiausvyrą, kas skatina psichinę sveikatą. Geriausias būdas tai pasiekti – pokalbis draugijoje, kai temos keičiasi kaip žaidime...“ (6, p.260, 319).

Gyvenimiška išmintis leidžia daryti tokius dalykus, kurie neatitinka moralinio dėsnio reikalavimų. Žmogus čia traktuojamas ne vien kaip tikslas savyje, bet ir kaip priemonė ar instrumentas. Taigi pragmatinė antropologija moko ne tik pažinti save ir kitus, bet ir pasinaudoti šiuo žmonių pažinimu siekiant savo tikslų. Žmogaus pažinimas čia neatsiejamas nuo pragmatinio žinojimo pritaikymo, kaip geriausiu būdu realizuoti savo ir kitų sugebėjimus.

PRAGMATINIS ŽMOGIŠKOJO PASAULIO POBŪDIS

Gilinantis į antropologijos turinį, aiškėja, jog čia aptariami įvairūs žmogaus bruožai. Galima pastebėti psichologinio, sociologinio ir istorinio tyrinėjimo pėdsakus. Tačiau įdomiausia, kad Kantas pragmatinę antropologiją sieja su geografija. Pasak jo, žmogaus pažinimas gali būti vadinamas pasaulio tyrinėjimu, nors žmogus yra tik viena iš žemės būtybių. Kantas pažymi pasaulio pažinimui skyres pragmatinės antropologijos ir geografijos paskaitas. Tačiau antropologija kaip pasaulio pažinimo dalis nėra pragmatinė, jei ji domisi vien fizinių daiktų įvairove. Gyvūnų, augalų ir mineralų įvairovės skirtingose šalyse tyrinėjimas nesąs pragmatinė antropologija, nes antropologija tampa

pragmatine tiktai tada, kai žmogus tyrinėjamas kaip pasaulio pilietis, t.y. kaip laisva ir atsakinga būtybė.

Kas tai per pasaulis, kuris aprašomas pragmatinėje antropologijoje? Pirmiausia tai ne fizinis, gamtos mokslų pažinime konstruojamas, bet žmogaus pasaulis. Tai pasaulis, kuriame gyvena ir orientuojasi žmogus. Tas pasaulis pilnas ženklų, ir norint įgyti išminties, šiuos ženklus reikia išmanyti. Antropologija yra savotiška charakterologija, kurią Kantas pavadina *semiotica universalis* (6, p.131, 375). Pragmatiniu požiūriu ženklai yra nuorodos, kurios nurodo, kaip veikti, ir tokiu būdu įgyja reikšmės statusą.

Toks pragmatinis žmogiškojo pasaulio pobūdis aprašytas ir Heideggerio knygoje „Būtis ir laikas“. Šios knygos 15–18 paragrafuose Heideggeris nagrinėja pasaulio pasauliškumo sampratą. Heideggerio aprašomas pasaulis atsiveria kaip amatininko dirbtuvės arba kaip valstiečio pasaulis, kuriame visi reikalingi reikmenys yra „po ranka“. Tokio pasaulio buviniai turi prasmę tiktai nuorodų ir reikšmių visumoje. Pasaulį Heideggeris aptaria analizuodamas ypatingą reikmens ženklą, kuris nurodo į kitus ženklus ir į ženklų visumą. Pasaulis yra nuorodų visuma, kurioje kiekvienas daiktas yra kažkam tinkamas. „Tinkamumas“, kurį atrandame paties daikto struktūroje, mums tiesiogiai nurodo kitus daiktus ir jų sąryšių visumą. Reikmens „tinkamumas“ suvokiamas kaip jo pritaikomumas realizuojant gyvenimo tikslus. Taigi Heideggerio fenomenologinis pasaulio aprašymas yra artimas pragmatiniam antropologijos variantui, kuriame pasaulio ženklai byloja apie žmonių ir jų įvairovės pažinimo pritaikymo galimybę.

Heideggerio ir Kanto aprašytas pasaulio panašumas nurodo į tai, kad abu jie dirba gana empiriškame lygmenyje. Jų atlikta analizė artima humanitariniams mokslams, kitaip tariant, gyvenamasis

pasaulis aprašomas panašiai kaip šiuolaikinėje kultūrinėje antropologijoje ar kituose socialiniuose moksluose. Todėl neatsitiktinai Perovas, aptardamas pragmatinės antropologijos statusą, pastebi, jog ši disciplina daug artimesnė sociologijai, o ne socialinei filosofijai (7, p.125).

PRAGMATINĖ IR KULTŪRINĖ ANTROPOLOGIJA

Kas leidžia kalbėti apie pragmatinės ir kultūrinės antropologijos panašumus? Pirmiausia reiktų prisiminti, kokie yra kultūrinės antropologijos tikslai. Kultūrinė antropologija formuojasi kaip žmonių gyvenimo būdo pažinimas. Pradžioje buvo akcentuojamas svetimų, t.y. egzotiškų, kultūrų pažinimas. Tačiau pažindami kitas kultūras ir tai, kaip jose gyvena žmonės, mes atskleidžiame ne tik atskirų kultūrų ypatybes, bet ir universalias žmogaus gyvenimo struktūras. Palygindami skirtingus žmonių gyvenimo būdus, galime geriau suprasti ir savo kultūros privalumus bei trūkumus. Taigi pamatinė kultūrinės antropologijos intencija yra humanistinė, nes pirmiausia turime pripažinti ir vertinti kitus kaip žmones, o pažindami kitus, galime geriau pažinti ir save. Kita vertus, kultūrinės antropologijos pragmatiškumas pasireiškia kaip „kitų pažinimo“ panaudojimas švietimo ar valdymo tikslams. Taigi kultūrinėje antropologijoje galime pastebėti besireiškiantį dvilypumą. Viena tendencija – kitose kultūrose gyvenančių žmonių žmogiškumo pripažinimas. Kita tendencija – mokėjimas pasinaudoti žmonėmis, kuris įgyjamas pažįstant jų kultūros ir papročių savitumą.

Kultūrinėje antropologijoje vienas iš svarbiausių metodų yra stebėjimas dalyvavimo būdu. Kantas taip pat pažymi dalyvavimo svarbą. „Pasakymai *pažinti gyvenimą* ir *mokėti gyventi* savo reikšme nėra tapatūs: pirmasis reiškia žaidimo su-

pratimą, o antrasis dalyvavimą žaidime". Pragmatinėje antropologijoje žmonės pažįstami juos stebint ir fiksuojant skirtingus elgesio būdus. Antropologinės žinios praplečiamos kelionėse arba skaitant rašytinius liudijimus. Net ir literatūros kūriniai gali būti traktuojami kaip antropologijos šaltinis, nes jie remiasi žmogiškosios elgsenos stebėjimais.

Tiesa, norint pažinti žmones, neužtenka daug keliauti. Pasak Kanto, pažįstant žmones, jau iš anksto turime žinoti, ką reikia kreipti dėmesį. Todėl atskirų žmonių ir jų skirtumų pažinimas suponuoja bendrą žinojimą apie žmogų: „Bendras žinojimas visada yra pirmesnis už lokalų žinojimą, jei pirmąjį sistematizuoja ir nukreipia filosofija; be to, bet kuris igtas žinojimas bus ne kas kita kaip pabiros žinios ir nebus mokslo". Kanto pragmatinėje antropologijoje derinamas kitų kultūrų ir savos kultūros žmonių pažinimas. Kitus pažinti neįmanoma be savęs stebėjimo ir pažinimo.

Kantas išvardija ir sunkumus, su kuriais susiduria antropologas: Pirmiausia, žmogus, žinantis, kad yra stebimas, nesieltgia natūraliai. Jis apsimetinėja ir nenori, kad kiti žinotų, kas jis yra iš tikrųjų. Antra, save stebėti yra nė kiek ne lengviau nei stebėti kitą. Kai išgyvenu audringus jausmus, negaliu stebėti savęs ir negaliu suvokti tuos jausmus sukeliančių priežasčių. Save galiu stebėti tik tada, kai tos priežastys jau neveikia. Trečia, vieta ir laikas kuria ipročius, o ipročiai trukdo spręsti apie save ir apie kitus (6, p.133–135).

Apibendrinant galima teigti, jog kantiškosios antropologijos pragmatine prasme tikslas yra išaiškinti pasaulišką išmintį apie žmones, paaiškinti mūsų patyrimus ir išmokyti elgtis su žmonėmis. Patyręs žmogus moka elgtis su kitais žmonėmis, nes suvokia jų elgesį. Taip sužinome ne kas yra žmogus, bet kaip su žmonėmis elgtis ir kaip juos panaudoti savo tikslams. Pasak Perovo, „Kantas „pragmatiškumu“

vadina „gyvenimišką išmintį“ kaip sugebėjimą panaudoti kitus žmones savo tikslams bei įtakoti juos ir jų nusistatymus“ (7, p.123).

WILHELMO HUMBOLDTO „LYGINAMOJI ANTROPOLOGIJA“

Panašius tikslus savo „Lyginamosios antropologijos plane“ (1795 m.; pirmą kartą šis veikalas paskelbtas 1903 m.) kelia ir Wilhelmas Humboldtas. Lyginamosios antropologijos tikslas, pasak jo, yra tirti individualius skirtumus. Antropologas turi atskirti atsitiktinius požymius nuo esminių, nustatyti pastarųjų priežastis ir įvertinti juos. Žmogaus pažinimas reikalingas visuose praktiniuose užsiėmimuose, tačiau negalima apsiriboti vien filosofiniu žmogaus kaip rūšies pažinimu. Tyrinėtojas visad turi atsigrežti į individualų žmogų, kaip jis iškyla prieš mūsų akis.

Žmogaus tyrinėjime Humboldtas pastebi dvi labiausiai paplitusias klaidas: kuriamas arba labai apibendrintas žmogaus vaizdinys, arba žmogus suprantamas kaip išskirtinis individas. Pirmuoju atveju spekuliatyvios filosofijos žinios tampa nepritaikomos praktiškai, o antruoju turime tokį praktinį žinojimą, kuris yra neilgalaikis ir negali padėti nei auklėjant, nei tobulinant savo paties charakterį.

Skirtingai nuo fiziologinės antropologijos, lyginamojoje antropologijoje nesiekama nustatyti kuo daugiau skirtumų, bet išryškintas atskirų ypatybių sąryšis su bendru žmonijos idealu. Lyginamoji antropologija netyrinėja žmogaus apskritai, nėra ji ir vien individas tyrinėjantis mokslas. Pasak Humboldto, šis mokslas turi tyrinėti „žmogiškų bendrijų charakterius“, kuriuose, neprarandant idealybės lygmens, tyrinėjami visokiausi skirtumai. Žmonių charakterių įvairovė ne tik tyrinėjama, bet ir vertinama. Taigi antropologas, tyrinėdamas individų ypatumus,

turi atrasti esmines charakteristikas ir jas vertinti žmonijos idealo šviesoje. Antropologija tokiu būdu ne tik tiria, kokie žmonės yra ir kokie yra žmogiškų bendrijų charakteriai, bet ir nusako jų ateities galimybes. Norint realizuoti šį uždavinį, pasak Humboldto, reikia apjungti praktinius stebėjimus ir filosofinę dvasią. Praktinis stebėjimų pobūdis nereikia, jog antropologija virsta vien ypatingų skirtumų registravimu, tačiau filosofinė spekuliacija taip pat atmetama kaip netinkamas būdas pažinti konkretų žmonių ir jų bendrijų egzistavimą.

Humboldtas žmogaus pažinimą sieja su praktiniais tikslais, nes norint žmogų auklėti ir šviesti reikia pažinti jo charakterį. Taip pat ir įstatymų leidėjas turi pažinti tautos, kuri gyvens pagal tuos įstatymus, charakterį. O individo ir tautos charakteris atsiskleidžia tik lyginant su kitais individualais ir tautomis. Kadangi žmogaus pažinimas neatsiejamas nuo vertinimo, jis turi būti derinamas su žmonijos idealu. O pastarasis nepaneigia žmogaus gyvenimo formų įvairovės.

Įdomu, jog moralinį imperatyvą gerbti savas ir svetimas moralės sistemas Humboldtas atranda prote: „Protas primygtinai nustato kiekvienai žmogiškai bendrijai visuotinį įstatymą: gerbti savas ir svetimas moralės bei kultūros sistemas, niekada joms nekenkti, bet atsiradus galimybei jas išgryninti ir išaukštinti“. Kita vertus, ne kiekvienas gyvenimo būdas gali būti priimtinas. Net ir išsaugodamas savo charakterį, kuris susijęs su jį suformavusia aplinka, žmogus neturi apriboti savo dvasinio vystymosi ir atsakyti bendražmogiškų reikalavimų (5, p.319–321).

Kalbų lyginamoji analizė taip pat turi atskleisti atskirų tautų charakterius. Nagrinėdamas empirinių nacionalinių kalbų daugialypiškumą, Humboldtas siekia atskleisti kiekvienos tautos individualybę bei nepakartojamą charakterį. Tadėl kalbos

analizė kaip būdas pažinti individualų pasaulio matymą virsta lyginamosios antropologijos dalimi. Reikia pabrėžti, kad Humboldto lyginamoji antropologija persmelkta humanistine dvasia. Guramas Ramišvilis išskiria keturis Humboldto humanistinės antropologijos orientacijos principus: „1) pripažįstant visišką savitumą, neužmiršti bendražmogiškų idealų; 2) lyginamąjį metodą taikyti siekiant pažinti savosios ir svetimos būties savitumą; 3) savitumo nepaversti vienpusiškumu, o įvairovės – vienodumu; 4) tyrinėjant skirtumus remtis ne išorinėmis sąlygomis ir aplinkybėmis, bet „vidine charakterio forma“ (5, p.330). Lyginamosios antropologijos stebėjimai turi atskleisti kaip tik šiuos charakterių skirtumus.

Pasak Humboldto, lyginamoji antropologija naudinga dviem aspektais: pirma, ji tarnauja veikliam žmogui, kuris nori panaudoti žmones savo tikslams ir juos valdyti; antra, ji naudinga švietėjui ir filosofui, kuris siekia išauklėti ir apšviesti. Taigi galime pastebėti akivaizdžius Humboldto lyginamosios ir Kanto pragmatinės antropologijos panašumus. Abiejose antropologijose siekiama pragmatinio žmonių individualaus pasaulio pažinimo, kuris leistų juos geriau suprasti ir su jais atitinkamai elgtis.

PRAGMATINĖ IR FILOSOFINĖ ANTROPOLOGIJA

Jei pragmatinė antropologija užsiima empiriniu individų stebėjimu ir palyginimu, tai koks jos santykis su filosofine antropologija, kuri tiria transcendentalines žmogaus būties struktūras? Iš tiesų griežtai atskirti empirinius stebėjimus ir transcendentalinių struktūrų apmąstymą nėra taip lengva. Transcendentaliniai žmogaus sugebėjimai Kanto filosofijoje atskleidžiami ne vien kaip grynų apriorinių sugebėjimų suma, bet ir kaip

praktinės funkcijos. Perovas savo studijoje apie Kanto pragmatinę antropologiją pažymi: „Kantas, palygindamas empirinį ir transcendentalinį subjektą, pirmiausia kalba apie skirtingas funkcines žmogaus apibrėžtis: viena vertus, jis apibūdinamas kaip apriorinius sugebėjimus pritaikantis transcendentalinis subjektas, kita vertus, apibūdinamas ir kaip fenomenų pasaulyje gyvenanti juslinė būtybė“. Kitaip sakant, Kantas neigia dviejų savarankiškų Aš (transcendentalinio ir empirinio) egzistavimą. Transcendentalinio ir empirinio subjekto skirtumas yra ne substancinis, bet skirtingos to paties Aš perspektyvos (7, p.44, 45).

Taigi iš Perovo paaiškinimų galėtume suprasti, jog kantiškojo subjekto dualizmas yra reliatyvus. Žmogus yra ir noumenas, ir fenomenas. Kaip moralinė būtybė jis yra tikslas savyje, tačiau gyvendamas pragmatiniame pasaulyje, jis tampa empiriškai stebimu fenomenu. Tai patvirtina ir antrosios „Pragmatinės antropologijos“ dalies pavadinimas, nurodantis, kad apie žmogaus asmens charakterį mes sprendžiame remdamiesi išoriniais stebėjimais (6, p.373). Taigi žmogaus vidujybė nėra daiktas savyje.

Tokia interpretacija leidžia daryti išvadą, jog Kanto filosofijoje pastebima tendencija konkretizuoti transcendentalinį subjektą. Tačiau, mano manymu, šita transcendentalinė empirijos plotmė, kurioje įveikiamas empirinio ir transcendentalinio subjekto supriešinimas, galutinai įtvirtinama tik Husserlio fenomenologijoje.

Kantiškoji filosofinės ir pragmatinės antropologijos perskyra yra reliatyvi. Filosofinė antropologija kantiškąja prasme yra transcendentalinių žmogaus sugebėjimų atskleidimas, o pragmatinė antropologija remiasi empiriniais kitų žmonių ir savęs paties stebėjimais. Ta-

čiau pragmatinė antropologija nesupriešinama su filosofine antropologija, nes, pasak Kanto, norėdami stebėti žmonių skirtumus ir suprasti savo patyrimus, turime remtis bendra schema apie tai, kas yra žmogus.

Kantas kalba ne apie tris skirtingas antropologijas, bet apie tą pačią antropologiją iš skirtingų perspektyvų. Todėl antropologija iš pragmatinės perspektyvos ne paneigia fiziologinę ir filosofinę antropologiją, bet įteisina jas kaip skirtingus tos pačios antropologijos lygmenis.

IŠVADOS

Kantas kaip šiuolaikinės filosofinės antropologijos pradininkas įtvirtina du dalykus: pirma, jis savo filosofijoje įtvirtina trilypę antropologiją, kuri skirstoma į biologinę, kultūrinę ir filosofinę; antra, filosofinės antropologijos statusas įtvirtinamas transcendentalinės ir empirinės filosofijos sankirtoje pabrėžiant pragmatinį žmogaus problemos sprendimą. Kanto atlikta pragmatinio pasaulio analizė artima humanitariniams mokslams, kitaip sakant, gyvenamasis pasaulis aprašomas panašiai kaip šiuolaikinėje kultūrinėje antropologijoje ar kituose socialiniuose moksluose. Antropologija yra savotiška charakterologija, kurią Kantas pavadina *semiotica universalis*, nes ji atskleidžia žmogaus pasaulį kaip pragmatinių ženklų ir nuorodų visumą. Kanto pragmatinėje antropologijoje, kaip ir Humboldto lyginamojoje antropologijoje, siekiama individualaus žmonių pasaulio pažinimo, kuris leistų juos geriau suprasti ir su jais atitinkamai elgtis. Kita vertus, ne mažiau svarbus yra ir savęs pažinimas, nes tik disciplinuodami ir reflektuodami savus įpročius, galime išsivinti žmogaus pažinimo schemą.

LITERATŪRA

1. *Heideggeris M.* Rinktiniai raštai / Vertė A.Šliogeris. Vilnius, Mintis, 1992.
2. *Kantas I.* Dorovės metafizikos pagrindai / Vertė K.Rickevičiūtė. Vilnius, Mintis, 1980.
3. *Landgrebe L.* Ar filosofinė antropologija yra empirinis mokslas? // *Žmogus ir žodis.* 2001. Nr.4.
4. *Бубер М.* Проблема человека // Я и Ты. Москва, Высшая школа, 1993.
5. *Гумбольдт В.* План сравнительной антропологии // Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва, Прогрес, 1985.
6. *Кант И.* Антропология с прагматической точки зрения. Санкт-Петербург, Наука, 1999.
7. *Перов Ю.В.* Антропологическое измерение в трансцендентальной философии Канта // Кант И. Антропология с прагматической точки зрения.

Gauta 2004 10 19

Parengta 2004 11 30

Dalius JONKUS

THE PROBLEM OF THE PRAGMATIC WORLD

Three Levels of Anthropology in Kant's Philosophy

A b s t r a c t

The article is dedicated to the problem of philosophical anthropology in Kant. As the beginner of philosophical anthropology Kant grounds its two aspects. First, he divides anthropology into three parts: biological, cultural and philosophical. Another aspect is that the position of philosophical anthropology is situated at the crossroad of transcendental and empirical philosophy. Because of that Kant maintains the pragmatic solution of human problem. Kant analyses the pragmatic world and this analysis is closely related to human sciences, i.e., the descriptions of the living world are similar to the descriptions given by contemporary cultural

anthropology or other social sciences. Anthropology is a certain characteriology, which is called by Kant *semiotica universalis*. It reveals the human world as a universum of pragmatic signs and landmarks. The aim of the pragmatic anthropology is the same as one of the comparative anthropology of Humboldt: it is knowledge of individual world of human beings. This knowledge allows us to understand the individuals and to deal with them in the right way. On another hand, self-knowledge is also important, because only by reflecting and disciplining ourselves and our customs we can realize the way to understand humanity.